

Мишеніна Т. М.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного університету

ГЕРМЕНЕВТИКА УКРАЇНСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ОРНІТОНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ І РЕЛЯТИВНОГО ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ (НА ПРИКЛАДІ СВІЙСЬКИХ ПТАХІВ)

Анотація. Публікація присвячена дослідженню структурно-семантичних особливостей фразеологізмів із назвами птахів і їх інтерпретації в українській і німецькій мовах; окресленню меж кореляції традиційного орнітонічного образу в літературній традиції. Під час зіставлення семантичних структур орнітонімів української та німецької мов у складі фразеологізмів виявлено відношення між лексичними паралелями (еквівалентні; включення; перетину). Установлено закономірності перекладу фразеологічних одиниць з орнітонічним компонентом.

Ключові слова: орнітонічна лексика, фразеологізми з орнітонічним компонентом, функціонально-стилістичний ресурс орнітонімів, стилетвірний потенціал, мовна картина світу, контрактивна лексика.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці провідним є компонентний аналіз структурно-семантичних особливостей фразеологізмів (у межах дослідження – з орнітонічним складником), власне орнітонімів у процесі перекладу й лінгвокультурологічного потрактування, що дає змогу розкрити психоментальні механізми декодування реальності, які репрезентують фразеологічні одиниці. Репрезентація семантичних відтінків фразеологізмів дає можливість винюансовувати світоглядні уявлення етносу, асоціативні ряди, які допомагають не лише з'ясувати своєрідність світосприйняття, а й відтворити контрастивні кореляції, що дають змогу в художньому дискурсі промодельовувати семантику фразеологізмів, простежити функціональне їх навантаження в письменстві.

Контрастивне вивчення мовних систем під час перекладацького процесу фразеологізмів допомагає визначити їх особливості, схарактеризувати параметри релятивності усталеного образу в літературній традиції. Провідним для контрастивного вивчення семантики фразеологічних одиниць зіставлюваних мов є виокремлення семасіологічного (відношення між значеннями й причини зміни останніх) та ономасіологічного (грунтується на спільності або тотожності денотата – позначуваного об'єкта зовнішнього світу) аспектів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжному й вітчизняному мовознавстві наявні дослідження, у яких розкриваються особливості перекладу фразеологічних одиниць і їх інтерпретації (Ю. Адресян, Н. Бутенко, Л. Дробаха, В. Гак, Г. Колшанський, В. Комісаров, В. Теля, І. Распопов, О. Федоров, Г. Яворська, В. Ярцева). Незважаючи на доволі ґрунтовні напрацювання, у яких запропоновано основні типи перекладів з урахуванням автологічного/образного складника фразеологізмів, ступеня зрощення, подано зразки компонентного аналізу

фразеологізмів з орнітонічним складником (назвами птахів), залишаються нерозв'язані питання, які стосуються специфіки перекладу й інтерпретації таких фразеологізмів, а також з'ясування місця досліджуваних мовних одиниць у світоглядній картині світу представників німецької й української лінгвокультур, релятивного художнього образу в літературній традиції. Розв'язання проблеми досягнення максимально можливої точності й об'єктивності перекладу фразеологізмів (у межах нашого дослідження – з назвами птахів) з урахуванням асоціативних реляцій, пов'язаних із ним, а також літературного суголосного орнітонічного образу послідовно не висвітлено.

Актуальність публікації полягає у виявленні особливостей перекладу фразеологізмів із назвами птахів (орнітонічним компонентом) в українській і німецькій мовах, спрямованого на точне й об'єктивне відтворення особливостей семантики фразеологізмів із назвами птахів неспоріднених (германських і слов'янських) мов. Цьому сприяє врахування семасіологічного й ономасіологічного аспектів зіставлення, що уможливило детальне ознайомлення з лексико-фразеологічною системою української й німецької мов. Орнітонічний образ як складник національної картини світу послідовно репрезентовано в літературній традиції. У такому контексті можемо говорити про герменевтику релятивного фразеологічного художнього орнітонічного образу.

Мета статті – дослідити структурно-семантичні особливості фразеологізмів із назвами птахів і їх інтерпретації в українській німецькій мовах; окреслити межі кореляції традиційного орнітонічного образу в літературній традиції.

Виклад основного матеріалу. У публікації ми дотримувалися обмеження: підлягали аналізу фразеологізми з орнітонічним компонентом, вираженим назвою свійських птахів (*горибець, гусак, курка, голуб*). Орнітоніми *горибець/голуб* умовно зараховуємо до свійських за критерієм постійного проживання поблизу помешкання людини.

Зважаючи на те що текст перекладу визнається комунікативно рівноцінним тексту оригіналу, основним завданням перекладу є забезпечення такого типу міжмовної комунікації, за якого створюваний текст мовою рецептора міг би виступати як повноцінна комунікативна заміна оригіналу й ототожнюватися рецепторами перекладу з оригіналом у [1; 2; 3; 6; 13]: 1) функціональному (переклад приписується автору оригіналу, публікується під його ім'ям, обговорюється, цитується тощо так, ніби він і є оригінал, тільки іншою мовою); 2) структурному (рецептори перекладу вважають, що переклад повною мірою відтворює зміст оригіналу, відтворюється той же зміст

засобами іншої мови); 3) змістовому (рецептори перекладу вважають, що переклад відтворює оригінал не тільки загалом, а й у частковостях) відношеннях.

Викладене вище висуває вимоги до окреслення лінгвістичних чинників, які варто враховувати в процесі перекладання [10; 14]:

1. Урахування нетотожної, почасти неспіввідносної категоризації дійсності різними мовами. Ідеться про відтворення мовної картини світу в мовних одиницях, які, у свою чергу, відображають досвід як результати попередніх етапів пізнання дійсності. Оскільки пізнання дійсності залежно від лінгвокультурологічного контексту є національно специфічним, відтворення результатів пізнання в мовній системі корелює зі світоглядною національною парадигмою. Мовні універсалії, що відображають спільність середовища існування, біологічного типу, сприйняття навколишнього світу і психічної організації в людства загалом і представників лінгвокультур зокрема, є чинником, який сприяє загальній перекладності.

2. Наявність етнографічних лакун – лексичних одиниць, що означають реалії носіїв вихідної мови й не мають відповідників у мові перекладу. Значні труднощі під час перекладу виникають у зв'язку з використанням у тексті оригіналу слів-реалій, відсутніх у світоглядній картині інших націй. Значна частина таких одиниць належить до розряду безеквівалентної лексики (ідеться про рівні, що відтворюють суспільно-побутові реалії; культурологічні кореляти). Неперекладні асоціації, які є національно-специфічними та спільними для носіїв вихідної мови, визначають обмеження перекладності.

У публікації ми розглядаємо з урахуванням вище викладених особливостей перекладності орнітоніми, що є функціональними в національній літературі й засвідчують реляцію з узагальненим образом, значення якого виводиться з фразеологізму.

За нашим спостереженням, однаковий переносний смисл переважно передається в мові перекладу з допомогою іншого образу зі збереженням (повним чи частковим) усіх інших компонентів семантики фразеологізму: *Краще синиця в руках, аніж журавель у небі* // *Besser der Spatz in der Hand als die Taube auf dem Dach* (досл.: *краще горобець у руці, ніж голуб на даху*). Використання відповідників такого типу забезпечує досить високий ступінь еквівалентності за умови, що фразеологізм не має яскраво вираженого національного забарвлення.

В українській мові *журавель* асоціюється з чимось віддаленим, майже нездійсненим, причому простежуються такі семантичні стягнення з іншими орнітонімами за принципом *можливість/неможливість* здійснення чи досягнення чогось: *горобець (надійність успіху)/голубець (густативний маркер: голубець смачний гарячий і свіжий)*: *Краще нині горобець, як узавтра голубець* [8].

Незважаючи на використання різних орнітонімичних назв, в українській і німецькій мовах чітко простежується співвідношення відносно маленьким розміром птаха (*синиця/горобець/соловей* із перевагою як маркера зіставлення – *горобця*) з чимось конкретним, реальним, що напевно може зараз або найближчим часом здійснитися.

За нашим спостереженням, в українському письменстві має місце реляція узагальненого фразеологічного образу *горобця* (лат. *Passer*) і художньої його інтерпретації, яку можемо спостерігати як суголосну з ним, так і таку, що репрезентує розширення значення.

Лексичне значення має свій обсяг, який наповнюють семи, що відображають певні явища чи предмети, узагальнені в значенні. До змісту лексичного значення фразеологічних одиниць належать значущі семантичні ознаки явищ і предметів. Залежно від конкретного використання слова в мовленні реалізується не весь обсяг змісту значення, він залишається у свідомості, а для вказівки на предмет використовується або сутність, або одна зі сторін змісту значення [7; 9; 11; 12]. Під час контрастивного аналізу можна виявити розбіжності між семантичним обсягом і змістом лексичних значень зіставлених фразеологічних одиниць. Методика міжмовного зіставного аналізу полягає насамперед у виявленні універсальних тенденцій в організації асоціативних полів та особливостей їх реалізації в умовах різних мов [1; 4; 5; 6]. Наведемо приклади співвідношень, що містять переважно збігання певних значень в аналізованих мовах і виявляють часткові розбіжності: *der Spatz/горобець*: 1. укр. *горобець* (СУМ, II, с. 134–135): // *стріляний (старий) горобець; стріляного горобця на полові не обдуриш* – про того, хто має великий досвід, кого важко обдурити // *der Spatz* (D, VI, s. 438) – немає додаткових семантичних асоціацій; 2. укр. *образно горобця* – про дитину; укр. *горобця* – 2) *перен. зневажл.* про людину з невеликою фізичною силою або таку, що посідає незначне місце в суспільстві // *der Spatz* // *фам.* мала дитина.

Структурно-семантичний аналіз наведених вище висловлювань переконує в тому, що в українській мові орнітонімичний компонент *горобець* реалізує додаткові асоціативні значеннєві відтінки, які пов'язані зі статусними характеристиками людини або її життєвим досвідом; фізичною статуєю.

Етнокультурологічний коментар щодо сприймання птаха *горобця* українцями має такий зміст: *горобець* – (зменшено-пестливі – *горобчик, горобчикок, горобеня, горобенятко* – пташа горобця) маленький сірий птах, який живе переважно поблизу житла людини; птахові притаманна шлюбна символіка, а також символіка спритності, моторності, злодійства; у народному світосприйманні набув недоброї слави [ЗУЕ, с. 146–147].

Українська літературна традиція представляє суголосний художній образ *горобця* на рівні родинних стосунків: *Лягають спати горобці / Із горобчихою та дітьми, / вухами вкृतались зайці, / Нема і їм де сну подіти* (Вінграновський 2, с. 180). Значеннєвий відтінок родинності на прикладі сімейних стосунків спостерігаємо на прикладі словотвірних ланцюжків орнітонімів (в українській лінгвокультурології утворення назви на позначення дружини відбувається шляхом додавання суфікса *-их*; пор. *коваль* – *ковалиха*; *Роман* – *Романиха*; *Кайдаш* – *Кайдашиха*). У такий спосіб форма *горобчиха* становить художню деталь, яка репрезентує лінгвокогнітивне стягнення *родина людини/родина птаха*; заміну усталеної форми *пташенята* на *діти*.

За принципом антропометричності описується біографічна подія. Дії птахів позначені лексикою антропного коду мови (дієсловами психоемоційного стану, наслідувальної поведінки): *Мизатий хлопчик, як горобчик / З таким, як сам, до річки йде. / Іде над хлопчиками дощик, / Іде над ними й більш ніде. А філетово, а синьо / При хаті півники цвітуть! / Цвіте над півниками слива, / І абрикоса пахне тут* (Вінграновський 2, с. 161). Наведені рядки не лише вказують на реляцію художнього і традиційного образів, а й демонструють розширення ядерного значення, оскільки в наведених рядках спостерігаємо лінгвокультурологічний дискурс, що розкриває світосприйняття дитини й водночас дорослого, який рефлексує неповторність

того, що відчуває дитина, як сприймає світ у його безумовній «чарівності». Таке кінематографічне розгортання біографічного шляху дає змогу створити казковий дитячий світ, який має фоновим синій колір (*доцик – фіолетові й сині півники – слива*). Указані природні реалії становлять невід'ємні складники світогляду хлопчика, який, ставши дорослим, зберігає чарівні враження в душі. Як бачимо, в українському письменстві спостерігаємо динаміку традиційного образу *горобчик*, що відтворюється в актуалізації додаткових семантичних складників: *дитинство, казковість, чарівність, ріднина*.

Українська й німецька мовні системи відтворюють родинні взаємозв'язки на прикладі кореляції *мати/дитина* у фразеологізмах з орнітонімом *курка/квочка/Glücke*: *Er behalm sich ihr gegenüber wie eine Glücke zu ihren Kücken* (досл.: *ставився до неї так, як квочка до своїх курчат*). Попередній контекст і стягнення на рівні уявлення про родовід відтворюють саме таку особливість турботи свійського птаха про пташат, яка подібна за виміром уваги й постійного супроводу, елементів виховання до людських стосунків за аналогією.

Аналізований усталений образ *горобець* в українських і німецьких прислів'ях реалізує також діаметрально протилежне значення, що апелює до періоду прожитого життя, а також засвідчує мудрість, досвідченість у різних життєвих ситуаціях. Наведемо приклади фразеологічних одиниць української й німецької мовних систем, у яких відтворено лінгвокультурологічні особливості: *Sperlinge/gorobець* (*укр.* Старого *горобця* на полюв не зловиш – вага життєвого досвіду [8, с. 243] // *нім.* Alte *Sperlinge* sind schwer zu fangen (НРФС, с. 713) (досл.: старих горобців важко зловити).

Узагальнення поняття про кількість чогось чи результативність діяльності в українській і німецькій мовах відтворюється з допомогою фразеологізмів, відповідно, з орнітонімами *горобець/курчата: нім.* Wo Hecken sind, da sind auch *Sperlinge* (SWL, s. 269) (досл.: де тин, там і горобці); *укр.* *Курчат* восени лічать [8, с. 243]. Лінгвокультурологічна відмінність полягає в тому, що в українському фразеологізмі акцентується на якісному параметрі, який дає можливість говорити про співвідношення кількості і якості, тоді як уведення орнітонімного компонента *горобець* активізує додаткову семантичну характеристику – *надмірна кількість*, що інтенційно апелює до певної міри фальшивості, несправжності.

Компонентний аналіз фразеологізмів з орнітонімним компонентом дає змогу зробити узагальнення, що сприйняття птаха – *горобця* – за формою, поведінкою, характеристикою знаходить відповідне відображення в значеннєвих реалізаціях. Прикладом можуть слугувати фразеологізми, у яких структурно-семантичний орнітонімний компонент має основою перенесення значення невеликий розмір *горобця*, що дає можливість промоделювати ситуацію безглуздість або невідповідності в умовах протистояння: *укр.* По *горобцях* з гармат не стріляють [8, с. 218] – *нім.* Auf *Sperlinge* schießt man nicht mit Kanonen (SWL, s. 269).

Наведені приклади фразеологізмів з орнітонімом *горобець* і релятивного художнього образу дають змогу констатувати, що аналізований орнітонім реалізує усталені значеннєві відгінки, пов'язані з періодами життя (*дитинство, юність – недосвідченість; зрілий, похиллий вік – мудрість, життєвий досвід*), а також указує на кількісні кореляції (значна кількість – тяжіння до певного простору // неважливість скупчення тощо). Літературна репрезентація художнього образу вказує на амбівалент-

ність розуміння орнітоніма *горобець*, що можемо спостерігати на таких лінгвокогнітивних співвідношеннях: *дитинство // недосвідченість / дитяче світосприйняття казковості світу / наймолодший член родини; старість // досвідченість*.

В українській і німецькій лінгвокультурах активно функціональні фразеологізми з орнітонімом *голуб/die Taube*. В українській мовній картині світу *голуб* (зменшено-пестливі – *голубець, голубчик, голубчикок, голубонько, голубок, голубочок; голубеня, голуб'я*) – птах ряду горобцеподібних з різнобарвним оперенням і великим волом; Божа птиця, жертвний птах, біблійний символ Святого Духа; до останнього часу вважався святою птахою в багатьох місцевостях України; у деяких народних обрядових піснях уособлюється як ангел і навіть як Святе Різдва; у фольклорних уявленнях голубам приписується чарівне створення світу (ЗУЕ, с. 141): *укр.* *голуб 2) розм. пестливе називання чоловіка* (перев. при звертанні); *голубка – пестливе називання дівчини, жінки*.

Німецьке розуміння образу птаха апелює до налагодження діалогу, колективного спільного рішення: *нім.* die Taube 2) (у множині) ті, що йдуть на компроміс (D, VI, s. 2569).

В українському письменстві спостерігаємо релятивний художній образ *голуба*, побудований на контрасті: *Тінь чорна стрімко падає униз – / То білий голуб так злітає вгору* (Костенко, с. 70). Застосовано антитезу понять *білий – чорний, вгору – униз*. Таке сприйняття образу розкриває динаміку відчуттєвого захоплення світом, саму цінність буття і його перебігу.

Українське письменство репрезентує традиційний образ *голуба* як релятива коханої людини: *Над містом розмовляють голуби. Про що, не знаю. Про цікаві речі. Про той собор. Про людство. Про війну. Про білий світ, про небо з далиною. А може, він голубці каже: – Ну, як я літав, ти скучила за мною?* (Костенко, с. 70). У наведених рядках діалог голубів передається особистісно, що дало можливість відтворити романтичну атмосферу на рівні *голуби/люди*. Подібне семантичне стягнення винюансовує сакральність стосунків, інтимізує їх.

Українська письменницька традиція також репрезентує образ *голуба* як біографічний шлях автора, який накладає образ власного життя на орнітонімний образ птаха: *коротке крило – життя на Батьківщині, довге – на чужині*. Такий відгінки образу знаходимо В. Стуса в іншій поезії, де реалізовано зіставлення себе з голубами: *Поголубів, посивів з голубами / Й розтав між них – ледь / Осені діждав* (Стус, с. 266).

Функціональним в українській і німецькій лінгвокультурах є орнітонім *гуска/гуска*. У словнику-довіднику «Знаки української етнокультури» за редакцією В. Жайворонка подається таке визначення: *гуси* (зменшено-пестливі – гусоньки; *гусак, гусь* – самець; *гуска* – самка; *гуся, гусеня* – пташа) – великі водоплавні свійські й дикі птахи з довгою шиєю; символізують пліткарство, поговір [ЗУЕ, с. 162–163].

Фразеологічна світоглядна перспектива представляє орнітонім *гуска/die Gans* амбівалентно. На відміну від німецького прикладу, де йдеться про недосвідчену особу жіночої статі, в українській лінгвокультурі закладено в основу вміння водоплаваючого птаха вільно триматися на воді: *Як з гуся вода – нічого не впливає, не діє на кого-небудь, байдуже комусь* (СУМ, II, с. 198) // *нім.* die Gans: *зневажл.* Недосвідчена, молода особа жіночої статі – *blöde dumme Gans* (D, III, s. 9372) // *укр.* гуска.

В українському письменстві знаходимо використання кольористичної ознаки задля увиразнення зовнішнього вигляду

цього птаха в українській дитячій поезії: *Прилетіли гуси, сіли у воротах, / Оті білі гуси в червоних чоботях* (Вінграновський 2, с. 160). Наведені рядки української дитячої поезії виноансовують дитячий казковий образ *білих гусей у червоних чоботях*, де кольоративи *білий/червоний* (червоні чоботи – апелюють до традиційного українського взуття) стають фоновими у відтворенні казкового світу, саме уведення до поетичного контексту орнітоніма *гуси* створює атмосферу неповторності й чарівності українського казкового буття. Ідеться про дитячий орнітонімний фольклорний образ, який використовується як у народних казках виховного спрямування, так і в народній педагогіці на прикладі виховних прийомів – наведення прикладів-реалій рідного обійстя – задля виховання любові до рідного краю, уваги до рідної природи, формування емпатійних відчуттів дитини, інтеріоризації почуттів вищого плану.

Кольористичне стягнення характерне для української дитячої поезії, причому йдеться насамперед про фоновий малюнок, коли автохтонність підкреслюється апеляцією до одноколірності соматизмів (крило/очі) свійського птаха й суголосного спектрального корелята природних географічних об'єктів (озера/плавні): *Поводимо гусочку по воді недалеко, / Та у неї ж очечка голубі, / Ще й крилечко!* (Вінграновський 2, с. 158). Фоновий малюнок, який притаманний автохтонному степовому пейзажу, актуалізує спектральні характеристики синього кольору. Уведення художнього образу *гусочки з голубими очечками й крилечком* відтворює органічний взаємозв'язок людини, живих істот і довкілля. Оскільки йдеться про дитячу літературу, засвідчуємо потужний виховний потенціал сучасної дитячої української поезії, який полягає у виробленні любові до рідного краю, уваги до довкілля, інтеріоризації ціннісних орієнтацій щодо естетики довкілля.

Орнітонімний образ за *аудіальними характеристиками* здатен виконувати стилістичну функцію. Стильовий потенціал ґрунтується на основі моделювання засобом звуконаслідувальних слів, створюючи художній образ.

В українському письменстві використовуваним є звукомодельований образ свійських птахів, що сприяє створенню художньої деталі, відтворює естетику рідного обійстя. Поширеним є використання звуконаслідування задля відтворення художнього образу *гусей*; звуконаслідування заклику птахів: *Де дядько крише підсвинкам буряк, / Де тітка гусям-гиля, гиля!* (Вінграновський 2, с. 179).

Українська лінгвокультура, відповідно до критерію високої й гучності звуку та одночасної музикальної какофонії, репрезентує усталене розуміння такого звукового комплексу в значенні «говорити безладно; беззмістовно»: *Гелготати* як *гуси*.

Німецькі паремії актуалізують характеристики для передавання музичного хисту людини, поняття музикального майстерного виконання. Відповідно, протиставлення відбувається шляхом протиставлення звукопису за критерієм: *милослухність/немилослухність*: *нім. соловей – гусак* (звуконаслідування: *те-те-те*; так зване *гелготиння*): *Wo die Gänse schnattern, schweigt die Nachtigall* (досл.: *де гелгочуть гуси, мовчить соловей*).

Письменицька українська традиція дає змогу говорити про розширення значення звукомодельованого комплексу. Зокрема, в дитячій літературі функціональними є дієслова задля зображення звукового фону гусей – *тетекати/гелготати*, що допомагає створити естетику пейзажу рідного краю, апелювати до дитячого казкового світу через образи свійських тварин,

зокрема птахів, інтенсифікують відчуття любові до рідного простору, усвідомлення неповторної краси пейзажів, рефлексії необхідності бережливого ставлення до природи, а також історичної пам'яті: *Оті білі гуси в червоних чоботях, / В червоних чоботях, в хустинах рябеньких, / Загелгали гуси, що я ще маленький* (Вінграновський 1, с. 160). Наведені рядки також змальовують орнітонімний образ як фольклорний, де спостерігаємо асоціації кольорового забарвлення гусей з національним українським вбранням, що підтекстово сприяє усвідомленню органічності культури, у якій зростає маленька людина.

Українська й німецька лінгвокультури демонструють активне використання орнітоніма *курка/das Huhn*, причому спільним значенням є характеристика низького виміру інтелектуальних характеристик людини, порівнювана з поведінкою *курки*: 1. *das Huhn* (БНРС, I, s. 650): *'// da lachen ja die (alle) Hühner; курка* (СУМ, IV, s. 410): *'// курям на сміх*. У наведених фразеологізмах зоонімний компонент «курка» реалізує співвідносні значення, що вказує на невідповідність поведінки чи результатів дії загальноприйнятим нормам; *нерациональність/недолугість поведінки*. 2. *ein verregnetes Huhn, wie Hühner im Regen hocken* (сидіти як мокра курка під дощем); *укр. // пер. мокра курка* – про жалюгідну на вигляд або безвольну, нерішучу людину (асоціація за зовнішнім виглядом). 3. Спостерігаємо фразеологізми в українській мові, які не мають відповідників у німецькій, що можемо пояснити лінгвокультурологічними особливостями: *// пер. сліпа курка* – про людину, що погано бачить або короткозору; *// як курка лапою* – про що-небудь виконуване, виконане незграбно, неакуратно (асоціація за типовими діями курки під час вигрибання). 4. Німецька лінгвокультура репрезентує своєрідні значеннєві відтінки, пов'язані з характеристиками інтелектуальних та емоційних/морально-етичних характеристик людини, які є автохтонними для німецької лінгвокультури: *ein blindes Huhn*; *ein dummes Huhn* – *розм. дурна* (обмежена) людина; *ein lustiges Huhn* – весела людина; *ein ulkiges Huhn* – дивакувата людина; *ein gelehrtes Huhn* – синя панчоха.

Характерною ознакою, що розмежує свійські й дикі птахи, є вміння літати на далекій відстані (голуби й горобці умовно вважаються як свійські, тобто ті, які постійно живуть поблизу помешкання людини). Компонентний аналіз лексеми *крила* дає змогу вибудувати відповідні асоціації на таких значеннєвих відтінків, як «висота», «протяжність», «легкість», «всеохопність», «доленосність», «темпоральність».

В українському письменстві орнітоніми вживаються задля зображення проекції на внутрішній світ людини, її прагнення своєї творчої реалізації, певні досягнення тощо. Шляхом протиставлення ознак *крилатість/безкрилля*, реалізованих у контекстних значеннях орнітонімів, апелює до вагомості будь-якого прояву людини; іншим додатковим компонентом є підтекстове позитивне сприйняття рідної природи: *Я плюю на слова ці завзято, / Я обурений ними без меж – / Кури й гуси завжди крилаті / Горобці і синиці – теж!* (Симоненко, с. 195).

Письменицька традиція подає також протиставлення усталеного образу й художнього на основі певного критерію. Прикладом можуть слугувати маркери *молодості/старості; недосвідченості/досвідченості* через уживання орнітонімів *ворон/курчата*. Образ *ворона* трансформується в художньому контексті, коли традиційно чорний птах, провісник біди виступає насамперед як птах мудрий, досвідчений, який прожив довге і складне життя: *На тополі ворон помирає, / Гля-*

нув вниз – чи плакав він колись? / Увостаннє землю споглядає, / Налітаєсь, набачивсь – не наживсь! / **Триста літ** він не міняв сорочки, – / А тепер не пережить **курчат!** (Вінграновський 2, с. 57). Образ **курчат** подається символічно – недосвідчена молодість, яка є водночас прекрасною своєю ширістю й відкритістю світові. У наведених рядках також реконструюємо незриме стягнення на рівні життя і смерті, актуалізація додаткового складника – безперервності життя.

Німецька лінгвокультура репрезентує паремії, у яких дублетна номінація стосується негативної характеристики людини – незначні досягнення/нездатність майстерно щось виконати тощо: 1) *горобець/горобець*: Fliegt ein Sperling aus, kommt ein Spatz nach Haus (досл.: полетів і повернувся додому горобцем); 2) *гуска/гуска*: Flög eine Gans über's Meer kām' eine Gans wieder her; Es flog ein Gänschen übern Reihn und kam als Gickgack wieder heim (НРФ, с. 267) (досл.: полетіла гуска за море й повернулася знову гускою).

Спостережуваними є паремії, які реалізують семантичні стягнення, реалізовані шляхом стягнення свійського й дикого птахів: 1) *гуска/орел*: **нім.** Aus einer Gans wird kein Adler (*З гуски не буде орла*) – протиставлення птаха високого польоту й приземленого (свійського) птаха; неможливість досягнення чогось; 2) *голуб/орел*: **нім.** Adler brüten keine Tauben (SWL, s. 32, s. 100, s. 184, s. 201, s. 269, s. 288) (досл.: *Орли не висиджують голубів*) – детермінація, яка вказує на високе й низьке небо досягнень.

В українській і німецькій лінгвокультурах паремії дають можливість інтерпретувати поняття власної домівки, сприяти розвитку любові до рідного краю шляхом уведення назв свійських птахів (які не відлітають до вирію), що вказує на інтепріоризацію почуття громадянської причетності. Особливість світоглядного поняття про рідний край можна подати за такими асоціативними співвідношеннями (птаха/ареал проживання; гніздо; діти; родовід): 1) *горобець*: **нім.** Auch dem Spatz gefällt sein Gefieder (досл.: *також і горобцю подобається своє пір'я*); 2) *гусак/лебідь*: Jeder hält seine Gänse für Schwäne (SWL, s. 100, s. 268) (досл.: *кожен уважає своїх гусок лебедями*) – любов; повага до рідних – контрастивне зіставлення птахів за їхнім способом життя увиразнює найвищу міру любові до рідного краю.

У зіставлених українській і німецькій мовах виявляються характерні подібні риси в певних концептуальних реляціях, що виражають паремії, значеннєві відтінки вказують як на подібне, так і відмінне вираження орнітонімного складника. Тотожність орнітонімних назв у прямих і переносних значеннях є лише частковою в деяких співвідношеннях, відповідно, мають місце співвідношення, у яких один із відповідників позначає денотати й реалізує конотативні семантичні відтінки.

У семасіологічному плані за даними лексикографічних джерел під час зіставлення семантичних структур орнітонімів української та німецької мов у складі фразеологізмів виявляються різні відношення між лексичними паралелями (еквівалентні; включення (установлена перевага гіпонімії в німецькій мові, що характеризується більшим ступенем розгортання її дефініцій порівняно з українською); перетину).

Установлено такі закономірності перекладу фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом: 1) наявні спільні риси у виразах, пов'язані з кольоровою характеристикою; аудіальним супроводом; загальною оцінкою поведінки людини від-

повідно до шкали етичного кодексу; значеннєві відтінки, які пов'язані зі статусними характеристиками людини або її життєвим досвідом; фізичною статуєю; 2) специфічні риси у виразах української й німецької мови, пов'язані з характеристиками інтелектуальних/морально-етичних і соціальних характеристик людини.

Висновки. Українські й німецькі паремії з орнітонімним компонентом входять до системи культурної традиції, образного світосприймання й тим самим до структури позамовного світу, лінгвокультурної спільноти, засвідчують системне сприйняття світу крізь призму орнітонімного автологічного/металогічного образу.

На подальший розгляд заслуговує розгляд питання інтерпретації паремій з орнітонімним складником, вираженим назвами на позначення диких птахів.

Література:

1. Бутенко Н.П. Словник асоціативних норм української мови. Львів: Вища школа, 2009. 120 с.
2. Дробаха Л.В. Особливості вживання орнітальної лексики в українських, німецьких, російських, англійських прислів'ях та приказках. *Наукові записки Кіровоградського державного пед. ун-ту імені В. Винниченка. Серія «Філол. науки (мовознавство)»*. Вип. 35. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. 2011. С. 130–138.
3. Жлуктенко Ю.О. Аспекти контрастивної лексикології. *Мовознавство*. 1989. № 6. С. 3–8.
4. Залевская А.А. Межъязыковые сопоставления в психолингвистике. Калинин: Калининский государственный ун-т, 2013. 83 с.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва: Высшая школа, 1998. 253 с.
6. Косериу Э. Контрастивная лингвистика и перевод: их соотношение / пер. с нем. *Новое в зарубежной лингвистике* / под ред. А.Н. Леонтьева. Вып. XXV. Москва: Прогресс. 1999. С. 63–81.
7. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. Москва: Высшая школа, 2008. 168 с.
8. Пазяк М.М. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / АН УРСР. Київ: Наукова думка, 1989. 480 с.
9. Проблемы синхронного и диахронного описания германских языков: респ. сб. / под ред. Б.В. Пупченко. Вып. I. Пятигорск, 1985. 175 с.
10. Распопов И.П. Методология и методика лингвистических исследований. *Методы синхронного изучения языка*. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1986. С. 75–84.
11. Семантическая общность национальных языковых систем / под ред. З.Д. Поповой. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1986. 183 с.
12. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. языков. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Высшая школа, 1993. 303 с.
13. Ярцева В.Н. Контрастивная грамматика. Москва: Наука, 2011. 111 с.
14. Sauerhoff F. Pflanzennamen im Vergleich: Studien zur Benennungstheorie und Etymologie. Stuttgart: Steiner. 2001. 431 s.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. БНРС – Большой немецко-русский словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1969. 1440 с.
2. Вінграновський 1 – Вінграновський М. Вибрані твори: у 3 т. Тернопіль: Богдан, 2004. Т. I: Поезії. 400 с.
3. Вінграновський 2 – Вінграновський М. На срібнім березі. Вибрані вірші. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. 256 с.
4. ЗУЕ – Знаки української етнокультури: словник-довідник / під ред. В.В. Жайворонка. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
5. Костенко – Костенко Л. Вибране. Київ: Дніпро, 1989. 559 с.

6. НРФС – Немецко-русский фразеологический словарь. Москва: Государственное изд-во иностр-х и нац-х словарей, 1956. 904 с.
7. НРФ – Немецко-русский фразеологический словарь. Москва: Русский язык, 1975. 656 с.
8. Симоненко – Симоненко В. Вибрані твори / упор. А. Ткаченко, Д. Ткаченко. 3-є вид., випр. Київ: Смолоскип, 2015. 852 с.
9. Стус – Стус В. Вибрані твори. Київ: Смолоскип, 2014. 872 с.
10. СУМ – Словник української мови: в 11 т. / гол. ред. І.К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
11. D – Duden. Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache: in 6 Bänden. Wien/Zürich: Dudenverlag, 1977–1981.
12. SWL – Sprichwörterlexikon. Немецкие пословицы и поговорки. Москва: Высшая школа, 1989. 392 с.

Мишеніна Т. М. Герменевтика українських і німецьких фразеологізмів з орнітонімічним компонентом і релятивного художественного образу (на прикладі домашніх птахів)

Анотація. Публікація присвячена дослідженню структурно-семантичних особливостей фразеологізмів з назвами птахів і їх інтерпретації в українському і німецькому мові; визначенню меж кореляції традиційного орнітонімічного образу в літературній традиції. При порівнянні семантичних структур орнітонімів української і німецької мови в складі фразеологізмів виявлено зв'язок між лексическими паралелями (еквівалентні зв'язки, включення; пересечения). Установлено закономірності перекладу фразеологічних одиниць з орнітонімічним компонентом.

ннн; пересечения). Установлено закономірності перекладу фразеологічних одиниць з орнітонімічним компонентом.

Ключевые слова: орнітонімічна лексика, фразеологізми з орнітонімічним компонентом, функціонально-стилістический ресурс орнітонімів, стилістический потенціал, мовна картина світу, контрастивна лексика.

Mishenina T. Hermeneutics of Ukrainian and German phraseologisms with ornithonomic component and of relational artistic image (based on the example of domestic birds)

Summary. The publication is devoted to the study of structural and semantic features of phraseologisms with the names of birds and their interpretation in the Ukrainian and German languages; to the outlining of the correlation boundaries between the traditional ornithonym image in the literary tradition. Certain relations were found between lexical parallels (equivalent, inclusion, intersection) in the process of comparing the semantic structures of the ornithonyms of the Ukrainian and German languages. As well as the regularities of translation of phraseological units with ornithonomic component were established.

Key words: ornithonymic vocabulary, phraseologisms with ornithonomic component, functional-stylistic resource of ornithonyms, stylistic potential, linguistic image of the world, contrastual vocabulary.